

Andrius
MARCINKEVIČIUS
Lietuvos socialinių tyrimų centras

*Vasario 16-osios
Lietuvos valstybingumo
tradicija ir Kauno
rusų bendruomenė:
Jono Tatarincevo šeimos
istorija*

Santrauka. Straipsnyje svarstoma apie sąsajas tarp Vasario 16-osios Lietuvos valstybingumo tradicijos ir Lietuvos rusų tapatybės kaitos XX amžiuje. Šiuolaikiniame šalies viešajame diskurse dėmesys rusų etninės grupės praeičiai atsiskleidžia dažniausiai per vyraujančią Lietuvoje sovietinės okupacijos pasakojimą ir iš Rusijos sklindančių Antrojo pasaulinio karo istorijos versiją. Konfliktiškas šių dviejų pasakojimų santykis lemia, kad viešajame diskurse dažniau pristatomi įvairūs negatyvūs lietuvių ir rusų tarpusavio santykių aspektai nei šias etnines grupes siejančios istorinės patirtys. Lietuvos valstybingumo atkūrimo 100-mečio minėjimas yra palanki proga atsigręžti į primirštus bendros istorijos puslapius. Ši lietuvių ir rusų istorinių patirčių bendrystė straipsnyje atskleidžiama per advokato Jono Tatarincevo, kurio šeimos palikuonys iki šiol gyvena Kauno mieste, šeimos istoriją. Atskleidžiama, kaip reikšmingų Lietuvai XX a. pirmosios pusės politinių įvykių kontekste kito šio žmogaus ir jo šeimos narių pilietinės, etninės ir kultūrinės tapatybės raida. Jono Tatarincevo šeimos istorija atspindi siekį integruotis į Lietuvos visuomenę, sujungiant lojalumo Vasario 16-osios valstybingumo tradicijai ir savitos etnokultūrinės tapatybės išlikimo dėmenis. Konstatuojama, kad šiomis vertybėmis besirėmusių rusų inteligentų patirtys ne tik nepriklausomybės, bet ir sovietinės okupacijos laikotarpiu buvo artimesnės lietuvių negu sovietmečiu atvykusių į Lietuvą rusų šeimų patirtims (suėmimai, represijos, trėmimai). Šios patirtys neperteikiamos šiuolaikiniame Lietuvos viešajame diskurse, taip pat vyraujančiuose Lietuvoje ir Rusijoje istorijos pasakojimuose.

Reikšminiai žodžiai: 1918 m. vasario 16 d., rusai, Kauno rusų bendruomenė, pilietinė ir socialinė integracija, kultūrinis ir religinis tapatumas.

Įvadas

1918

m. vasario 16 d.
yra viena iš
svarbiausių da-

tųjų šiuolaikinės lietuvių visuomenės tapatybei, simbolizuojančių modernios Lietuvos valstybės gimimą ir jos politinės, ekonominės, socialinės bei kultūrinės pažangos dvidešimties metų laikotarpio pradžią. Didžiausi šio laikotarpio laimėjimai ir iškiliausių žmonių vardai įamžinti vyraujančiame Lietuvos istoriniame pasakojime, kuris savo ruožtu yra plačiai atspindimas valstybės viešajame diskurse, istorijos politikoje, mokymo įstaigų programose, literatūroje ir mene, paminkluose. Kita vertus, Lietuva – daugiatautė valstybė, kurioje dalies etninių grupių savimonė dėl įvairių istorinių aplinkybių remiasi skirtinga politine ir kultūrine ideologija nei Vasario 16-osios valstybingumo tradicija. Benerškiausi šio pobūdžio skirtumai būdingi lietuvių ir rusų etninėms grupėms.¹ Antai daugelį lietuvių šeimų su 1918–1940 m. laikotarpiu sieja tiesioginiai išgyvenimai, kurių iš atminties nepavyko ištrinti sovietiniam režimui. Tuo metu rusų etninės grupės Lietuvoje branduolį sudaro sovietmečiu atvykusios iš įvairių SSRS regionų šeimos ir jų palikuonys, stokojantys tiesioginio ryšio su Vasario 16-osios valstybingumo tradicija. Sociologiniai tyrimai atskleidžia, kad dauguma šių rusų laiko Lietuvą savo tėvyne, bet jų šiuolaikinei tapatybei yra ypač svarbi Lietuvos valstybingumą palaidojusio Antrojo pasaulinio karo atmintis, besiremianti SSRS sukonstruotu ir dabartinės Rusijos palaikomu oficialiu istorijos pasakojimu. Šiame pasakojime sakralizuojamas Raudonosios Armijos vaidmuo ir sovietinių karių pasiaukojimas išvaduojant Europą nuo fašizmo, o abejonės tokių herojiškų vaizdinių pagrįstumu įvardijamos dažnai istorijos klastojimu arba perrašymu.²

Iki šiol yra atlikta nemažai Lietuvos rusų bendruomenės veiklos 1918–1940 m. tyrimų. Ypač aktyviai šia problematika domėtasi XX a. paskutiniame dešimtmetyje, kai rusai susidūrė su integracijos į nepriklausomos Lietuvos visuomenę iššūkiais, o narystės pasaulinėse ir europinėse organizacijose siekusiai jaunai valstybei tapo aktualu sureguliuoti etninių mažumų teisių klausimus pagal tarptautines žmogaus teisių apsaugos normas.³ Vėliau į šią problematiką

¹ Monika Frėjutė-Rakauskienė, Neringa Klumbytė, Andrius Marcinkevičius ir Kristina Šliavaitė, *Socialinis ir istorinis tesingumas daugiataetniniėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai* (Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras/Baltoprint, 2018).

² Monika Frėjutė-Rakauskienė, „Rusų etninės grupės reprezentacija Lietuvos spaudoje. Negyjančios Antrojo pasaulinio karo žaizdos“, in *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*, red. Grigorijus Potašenko (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013), 351–387.

³ Natalija Kasatkina, *Rusų inteligentijos integracija į tarpukario metų Lietuvos kultūrą* (dissertacijos rankraštis) (Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994); Владислава Агафонова, «Русская культура в Литве в 1920–1940 гг.», *Вильнюс, ноябрь–декабрь*,

imta žvelgti labiau moksliniu lygmeniu,⁴ bet iki šiol stinga kompleksinės rusų etninės grupės Lietuvoje istorijos interpretacijos, sujungiančios į vientisą pasakojimą tarpukario, Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpių patirtis. Atsižvelgiant į ligšiolinių tyrimų išvalgas, yra pagrindo daryti prielaidą, kad šios patirtys buvo įvairialypės, bet jų spektras menkai atsispindi nusistovėjusiuose Lietuvos istoriografijoje ir viešajame diskurse istorijos vaizdiniuose. Vienas iš mažai atskleistų aspektų – Vasario 16-osios Lietuvos valstybingumo tradiciją kūrusių rusų inteligentų biografijos ir likimai po 1940 m. Šios krypties tyrimų plėtotė aktuali ne tik kaip objektyvesnio rusų etninės grupės praeities pažinimo, bet ir kaip pilietinės dimensijos vyraujančiame Lietuvos istorijos pasakojime stiprinimo šaltinis.

Lietuvos valstybingumo atkūrimo šimtmečio minėjimas – proga atsižvelgti į patirtis, siejančias rusų etninę grupę su Vasario 16-osios tradicija, ir pasvarstyti, ar šių patirčių pažinimas aktualus žvelgiant iš šiuolaikinių etninių santykių perspektyvos, ir ar tai padės sujungti prieštarigus istorinius pasakojimus. Siekiant tikslo, straipsnyje nagrinėjama 1918–1941 m. Kaune gyvenusio advokato Jono Tatarincevo (1896–1941) šeimos istorija. Šios šeimos istorija skiriasi nuo Lietuvai nusipelnusių mokslo, kultūros ir meno srityse rusų kilmės veikėjų (Levo Karsavino, Vasilijaus Sezemano, Mstislavo Dobužinskio ir kt.) biografijų. Ji atspindi ne tik iš kaimo kilusio rusų kilmės stačiatikių tikybos inteligento integracijos į Lietuvos visuomenę individualų atvejį, bet ir byloja apie jo apsisprendimo atstovauti rusų kolektyviniams (socialiniams, ekonominiams, kultūriniais) interesams valstybiniu lygmeniu patirtį. Jono Tatarincevo šeima užklupę iššūkiškai atsiskleidžia reikšmingų Lietuvai XX a. pirmosios pusės istorinių įvykių kontekste. Jame susipynė šios šeimos narių tarnystės Rusijos imperijai, kūrybinės veiklos Lietuvos valstybės ir Kauno rusų bendruomenės labui, skaudžių išgyvenimų ir netekčių sovietinės okupacijos sąlygomis patirtys.

Šio straipsnio autorius yra dėkingas advokato Jono Tatarincevo proanūkiui Mantui Antanui Davidavičiui už suteiktą galimybę susipažinti su išlikusiu šeimos archyvu. Šiame archyve esantys dokumentai ir ikonografinė medžiaga,

(1994), 151–158; Асия Ковтун, ред., *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы = Rusai Lietuvoje 1918–1940 m.: problemos apibūdinimas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001); Татьяна Ясинская, сост., *Русские Прибалтики: механизм культурной интеграции (до 1940 г.)* (Вильнюс: Русский культурный центр, 1997), 89–101 ir kt.

⁴ Regina Laukaitytė, *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje* (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003); Povilas Lasinskas, „Kauno mokytojų draugijos gimnazija ir Aleksandras Timinskis (1920–1940)“, *Lituanistica* 2 (2006), 89–95; Григорий Потапенко, «Русские староверы Польши и Литвы в 1920–1930 гг. (по материалам старообрядческой печати)», *Балтийский архив. Русская культура в Прибалтике* 7 (2003), 60–84; Natalija Kasatkina ir Andrius Marcinkevičius, *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m. Istorinės retrospektyvos konstravimas* (Vilnius: Eugrimas, 2009); Grigorijus Potašenko, red., *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013) ir kt.

kartu su Lietuvos valstybinių archyvų (LVIA, LCVA, LYA) dokumentų ir tiriamojo laikotarpio spaudos rusų kalba publikacijų duomenimis, leido išsamiau atskleisti straipsnio herojaus biografiją, pilietinės ir etninės tapatybės raidą. Neabejotina, kad su Vasario 16-osios valstybingumo tradicija besisiejančių rusų šeimų istorijų yra gerokai daugiau, bet jos dar laukia tyrėjų dėmesio.

*Nuo tarnystės Rusijos
imperijai link pilietinės
pareigos Lietuvai*

Tatarincevų šeimos šaknys Lietuvoje siekė XIX a. antrąją pusę. Tarp dabartinių šios šeimos palikuonių paplitęs pasakojimas, kad Jono Tatarincevo senelis malšino 1863 m. sukilimą tuometinio Jonavos valsčiaus Užusalių kaime (rus. Александровская слобода) ir liko nuolat gyventi šiose apylinkėse. Istorinių šaltinių duomenys šio pasakojimo nepatvirtina, bet byloja, kad Jono tėvas Jefimas Tatarincevas (rus. Ефим Татаринцев) (apie 1867–1930), kilęs iš Saratovo gubernijos, Balaševo apskrities, Makarovo valsčiaus valstiečių šeimos, Kauno miesto apylinkėse atliko karo prievolę ir dirbo valstybės tarnyboje.⁵ XIX a. pabaigos Kauno, Užusalių ir Jonavos stačiatikių cerkvių metrikų knygose jis įvardijamas Rusijos imperijos kariuomenės 6-osios baterijos 28-osios artilerijos brigados atsargos vyresniuoju fejerverkeriu (artiléristu), taip pat Žeimių ir Karmėlavos gyvenviečių policijos seržantu, o nuo XX a. pradžios – Kauno miškų urėdijos Karmėlavos valstybinio miško prižiūrėtoju. 1893 m. spalio 3 d. Jefimas Tatarincevas susituokė su valstiečių kolonistų iš kitų Rusijos gubernijų apgyvendinto Užusalių kaimo gyventoja Aleksandra Gorelčenko (1872–1901) (rus. Александра Горельченко)⁶, su kuria susilaukė penkių vaikų. Iš jų pilnametystės sulaukė tik sūnūs Jonas ir Petras.

Jonas Tatarincevas gimė 1896 m. birželio 1 d. Jonavoje ir po kelių savaičių buvo pakrikštytas vietos stačiatikių cerkvėje.⁷ Jis anksti neteko motinos, kuri mirė dėl pogimdyvinių komplikacijų, sulaukusi tik 29 metų.⁸ Manytina, kad jo vaikystė ir paauglystė prabėgo kaime, nors tikslių žinių apie šiuos gyvenimo tarpsnius nėra išlikę. Iš įrašų metrikų knygose matyti, kad našliu tapęs jo tėvas 1903 m. vedė Muravos kaimo gyventoją Jekateriną Rybnikovą ir apsigyveno jos tėvonijoje, bet ji mirė praėjus keletui mėnesių po santuokos.⁹ Pirmojo pasaulinio

⁵ 1904 m. Kauno Kristaus Prisikėlimo cerkvės mirties metrikų knyga, LVIA, f. 1504, ap. 15, b. 53, l. 182–183.

⁶ 1893 m. Užusalių cerkvės santuokos metrikų knyga, LVIA, f. 1504, ap. 1, b. 3, l. 16–17.

⁷ 1920.06.12 Kauno Kristaus Prisikėlimo cerkvės metrikos pažymėjimas Nr. 93, LCVA, f. 631, ap. 7, b. 16, l. 7.

⁸ 1902 m. Užusalių cerkvės mirties metrikų knyga, LVIA, f. 1504, ap. 1, b. 4, l. 294–295.

⁹ 1903 m. Užusalių cerkvės santuokos metrikų knyga, LVIA, f. 605, ap. 15, b. 52, l. 58–59.

karo metu Jefimas Tatarincevas su abiem sūnumis pasitraukė į Rusijos gilumą. Čia jo sūnus Jonas nuo 1914 m. rugpjūčio 22 d. iki 1916 m. gegužės 24 d. mokėsi Simbirsko miesto (dab. Uljanovskas) I gimnazijoje¹⁰, kurią baigė aukščiausiais įvertinimais. Vėliau Jonas Tatarincevas metus sėmėsi žinių Petrogrado karo artilerijos mokykloje, o 1917 m. birželį buvo pašauktas į Rusijos imperijos kariuomenę ir jos gretose dalyvavo mūšiuose Vokietijos ir Austrijos fronte. 1918 m. vasarį jis pateko į priešų nelaisvę, bet ištrūko iš jos ir buvo demobilizuotas į Kalugą, pas šiame mieste apsisitojusį tėvą.¹¹

Baigiantis karui, 1918 m. rugpjūtį Jonas Tatarincevas kartu su tėvu, vedusiu ketvirtą kartą ir susilaukusių su žmona dukters Lidijos, sugrįžo į Lietuvą. Šeimai apsigyvenus Kaune, vyrai įsitraukė į miestui būdingas profesines ir socialines veiklas. Sumanumu iš jų išsiskyrė Jefimas, kuris vertėsi gyvenamųjų namų statybomis, pritaikydamas efektyvią pelną nešančią verslo schemą: išardydavo rąstinius namus aplinkiniuose kaimuose, o medžiagas pergabendavo į Kauną, kur iš naujo suręsdavo namus ir parduodavo savo klientams. Šis verslas dėl išaugusių gyvenamojo ploto poreikių šalies laikinojoje sostinėje leido Jefimui gyventi pasiturinčiai ir įsilieti į namų savininkų draugiją.¹² Jis pats Žaliakalnio rajono Molėtų gatvėje įsigijo sklypą, kuriame pastatė po atskirą namą savo ir sūnų šeimoms.¹³ Sprendžiant iš archyvinių dokumentų, Jono Tatarincevo jaunesnysis brolis Petras turėjo žemės matuotojo etatą Žemės ūkio ministerijoje.¹⁴

Jonas Tatarincevas nutarė siekti aukštojo mokslo, bet prieš tai buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. 1920 m. jis buvo paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Artilerijos tiekimo skyriaus kilnojamojo artilerijos sandėlio prižiūrėtoju¹⁵, o vėliau tarnavo kaip vyresnysis leitenantas Šarvuotų traukinių pulko traukinyje „Gediminas“.¹⁶ 1922 m. kovą, baigiantis karo tarnybos laikui, jis įstojo į Lietuvos universiteto Teisų fakultetą.¹⁷ 1925 m. rugsėjo 4 d. fakulteto taryba pripažino Joną Tatarincevą įgijus teisininko specialybę, kuri tapo viso likusio jo gyvenimo pagrindiniu pajamų šaltiniu (diplominio darbo tema – „Įsisenėjimas

¹⁰ Jono Tatarincevo brandos atestato nuorašas, *LCVA*, f. 631, ap. 7, b. 16, l. 3.

¹¹ 1940.08.12 Jono Tatarincevo tardymo protokolas, *LVA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 14–15.

¹² Kauno miesto namų savininkų draugijos valdyba (1930 m.), *LCVA*, f. 606, ap. 1, b. 3, l. 199.

¹³ Apdraudimo draugijos „Lietuva“ polisas (1929 m.), Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas.

¹⁴ 1940.09.03 suimtojo Jono Tatarincevo anketa, *LVA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 5–6.

¹⁵ 1921.09.29 LR KAM Artilerijos tiekimo skyriaus liudijimas, *LCVA*, f. 631, ap. 7, b. 16, l. 9.

¹⁶ 1922.03.11 Šarvuotų traukinių pulko vado pulkininko leitenanto Jono Kraucevičiaus liudijimas Nr. 342/R, *LCVA*, f. 631, ap. 7, b. 16, l. 11.

¹⁷ 1922.03.18 Šarvuotų traukinių pulko vyresniojo leitenanto Jono Tatarincevo prašymas Kauno universiteto Rektoriui, *LCVA*, f. 631, ap. 7, b. 16, l. 2.

civilinėje teisėje“).¹⁸ Iki 1928 m. jis dirbo taikos teismuose, bet nuo 1928 m. taip pat įsitraukė į Kauno apygardos teismo darbą ir tapo prisiekusiojo advokato Simono Beliackino padėjėju. 1933 m. Jonas Tatarincevas pats įgijo prisiekusiojo advokato vardą ir savarankiškai konsultavo klientus, atstovavo jiems rajonų ir apskričių teismų, retkarčiais Aukščiausio Tribunolo ir Apeliacinio teismo, civilinėse bylose.¹⁹ Klientus priimdavo savo namuose Molėtų gatvėje.

Baięš studijas universitete Jonas Tatarincevas sukūrė savo šeimą. 1926 m. gegužės 30 d. jis susituokė Kristaus Prisikėlimo stačiatikių cerkvėje su Valentina Bobianskaite (rus. Валентина Бобьянская) (1900–1975), kilusia iš Raseinių apylinkių stačiatikių šeimos.²⁰ Nuotakos tėvas Leonas Bobianskis (rus. Леонтий Бобьянский) (1873–1963) iki Pirmojo pasaulinio karo dirbo Raseinių apskrities ir Kelmės valsčiaus raštininku, o motina Elena Silantjeva (rus. Елена Силантьева) (1877–1973) buvo XIX a. antrojoje pusėje tarnavusio Raseiniuose žandarų korpuso karininko dukra.²¹ Pirmąjį pasaulinį karą Bobianskiai (tėvai, trys sūnūs ir trys dukterys) praleido Saratove, kur Valentina baigė A. D. Kufeld mergaičių septynmetę gimnaziją. 1924 m. rudenį ji įstojo į Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Odontologijos skyrių²², bet ištekėjusi už Jono Tatarincevo nutarė nutraukti studijas ir skirti visą dėmesį šeimai. Iki XX a. 3-ojo deš. pabaigos sutuoktiniai susilaukė trijų dukterų: Aleksandros, Anos (Onos) ir Ninos. Dukterys buvo pakrikštytos cerkvėje, bet lankė lietuviškas mokyklas, kad geriau išmoktų lietuvių kalbą ir lengviau įsilietų į lietuvių visuomenę.

Tarnyba kariuomenėje, studijos universitete ir teisininko praktika stiprino Jono Tatarincevo ryšį su nepriklausoma Lietuva. Šioms veikloms reikėjo gerai mokėti lietuvių kalbą, išmanyti valstybės politinę sąrangą ir socialinę raidą, istoriją ir kultūrą, domėtis profesinio luomo aktualijomis. Visos šios patirtys taip pat praverė jam atliekant darbus Kauno ir visos Lietuvos rusų bendruomenės labui.

¹⁸ 1925.09.05 Lietuvos universiteto Teisių fakulteto liudijimas Nr. 3572, *LCVA*, f. 631, ap. 7, b. 16, l. 30.

¹⁹ 1941.05.08 Jono Tatarincevo tardymo protokolas, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 19–20.

²⁰ 1926 m. Kauno Kristaus Prisikėlimo cerkvės santuokos metrikų knyga, 1926 m., *LVIA*, f. 1429, ap. 1, b. 31, l. 29.

²¹ 1908 m. Leono Bobianskio šeimos narių sąrašas, Kauno gubernijos Raseinių apskrities Raseinių valsčius (kopija), Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas.

²² 1924.08.23 Valentinos Bobianskaitės prašymas Lietuvos universiteto Rektoriui, *LCVA*, f. 631, ap. 7, b. 1026, l. 1.

Pilietinės integracijos samprata

Jonas Tatarincevas buvo iš tų inteligentų, kuris neužsisklendė profesinėje veikloje, o stengėsi pritaikyti įgytas žinias ir įgūdžius atstovaudamas rusų bendruomenei valstybės lygmeniu. Rusai buvo prastai organizuoti bei menkai socialiniu ir ekonominiu atžvilgiu integruota Lietuvos etninė grupė, išsiskyrusi iš kitų dideliu žemdirbių nuošimčiu ir žemais raštingumo rodikliais.²³ Anaipol ne visi Kaune susitelkę po Pirmojo pasaulinio karo rusų kilmės inteligentai jautė pareigą atstovauti kolektyviniams šios grupės interesams, kad palengvintų jos narių integraciją į Lietuvos visuomenę. Tarp tokių inteligentų buvo antikomunistinių, monarchistinių, demokratinių ir kitokių politinių pažiūrų veikėjų, skirtingai suvokusių savo santykį su Lietuvos valstybe. Pavyzdžiui, porevoliucinio srauto pabėgėliai iš Rusijos ieškojo emigracijoje palankių įsidarbinimo ir pragyvenimo sąlygų, todėl žemdirbystės tradicijomis išsiskirianti Lietuva neatitiko jų lūkesčių ir skatino keltis į ekonomiškai labiau išsivysčiusias Europos valstybes.²⁴ Dalis aukštos kvalifikacijos rusų, sėkmingai integravęsi į krašto apsaugos, mokslo ir kultūros arba kitas veiklos sritis, teikė prioritetą karjerai ir vengė viešai atstovauti rusų bendruomenės kolektyviniams interesams.

Jonas Tatarincevas priskirtinas grupei rusų kilmės inteligentų, simpatizavusių demokratinio valdymo ir etninių mažumų teisių apsaugos idėjoms. Daugelis šių inteligentų buvo kilę iš buvusių Kauno ar Vilniaus gubernijų kaimišku vietovių ir jautė atsakomybę už rusų senbuvų (LDK ir Rusijos imperijos laikotarpių atvykėlių ir jų palikuonių) integracijos į Lietuvos visuomenę sėkmę. Atstovauti jų interesams buvo sudėtingas uždavinys, nes šie žmonės lietuvių visuomenei ikūnijo negatyviausias Rusijos imperijos politikos pasekmes (tautinę ir religinę sprespaudą, kolonizaciją ir pan.). 1918 m. Jonas Tatarincevas dalyvavo Kauno miesto tarybos rinkimuose įrašytas Jungtiniame rusų demokratų sąrašė, o 1920 m. – Rusų gyventojų sąrašė, bet pristigo balsų, kad būtų išrinktas į tarybą.²⁵ 1924 m. jis įstojo į *Lietuvos piliečių rusų demokratinę sąjungą*²⁶, organizaciją, turėjusią tikslą rūpintis rusų bendruomenės socialiniais, ekonominiais ir kultūriniais poreikiais, kelti tuo tikslu savo kandidatus Seimo ir savivaldybių

²³ Kasatkina ir Marcinkevičius, *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m. Istorinės retrospektyvos konstravimas*, 100, 123.

²⁴ Ibid, 238–252.

²⁵ Jungtinis rusų demokratų sąrašas Nr. 8, *KAA*, f. 219, ap. 1, b. 1, l. 6; Rusų gyventojų sąrašas, *KAA*, f. 219, ap. 1, b. 78, l. 123.

²⁶ Šios organizacijos steigėjais 1920 m. tapo buvęs Vilniaus ir Kauno gubernatorių Piotras Veriovinas, Jurbarko dvaro valdytojas kunigaikštis Ilarionas Vasilčikovas, Lietuvos kariuomenės teismo generolas Andrejus Zarinas, Šančių ir Petrašiūnų žemvaldys Sergejus Fanstilis, Kauno Kristaus Prisikėlimo stačiatikių katedros šventikas Eustafijus Kaliskis ir kt.

rinkimuose. Jonas Tatarincevas tapo šios organizacijos 1925 m. leisto žurnalo rusų kalba „Mūsų gyvenimas“ (rus. Наша жизнь) redaktoriumi.²⁷ Šiame žurnale agituota už integracijos, sujungiančios pilietinį lojalumą Lietuvos valstybei su etnokultūrinės tapatybės išsaugojimu, viziją: „*Rusų tautybės Lietuvos piliečiams Lietuvos raida turi ypatingą ir didelę reikšmę.* <...> Suvokdami Lietuvos valstybingumo poreikį ir naudą, matydami, kad žmonija žengia į galutinį nacionalinio klausimo sprendimo etapą, turint omenyje kiekvienos nacijos teisę į visišką savarankiškumą, mes *manome, kad reikalinga, jog visi Lietuvos piliečiai nežiūrint į tautybės ir religijos skirtumus dėtų visas įmanomas pastangas vardan to, kad Lietuvos valstybė stiprėtų ir vystytųsi.* Todėl mūsų užduotis yra supažindinti rusų tautybės Lietuvos piliečius su Lietuvos valstybės gyvenimu, įtraukti juos į šį gyvenimą ir priartinti prie jo“.²⁸

Siekdama stiprinti rusų pilietiškumą *Lietuvos piliečių rusų demokratinės sąjungos* valdyba, kurioje Jonas Tatarincevas kurį laiką užėmė sekretoriaus pareigas, rengė kasmet savo jėgomis ir kartu su kitomis rusų visuomeninėmis organizacijomis Vasario 16-osios minėjimą, siuntė šia proga sveikinimo telegramas valstybės vadovams. Būdinga, kad šventė prasidėdavo nuo rytinių pamaldų cerkvėse, į kurias susirinkdavo suaugusieji ir moksleiviai, o vėliau persikeldavo į Lietuvos valstybiniais ir tautiniais simboliais išpuoštus Mokytojų draugijos rusų gimnazijos rūmus Vytauto prospekte. Čia susirinkusieji klausydavo pedagogų, dvasininkų, kitų rusų bendruomenės veikėjų Vasario 16-osios progai skirtų kalbų, o iškilmių pabaigoje sugiedodavo valstybės himną. 1930 m. įvykusiame minėjime, sutapusiame su Vytauto Didžiojo mirties 500-osiomis metinėmis, Jonas Tatarincevas pasakė kalbą, kurioje aptarė sąsajas tarp LDK ir modernios Lietuvos valstybės, pabrėžė teigiamą etninių mažumų grupių, įskaitant rusus, vaidmenį kuriant ir stiprinant Lietuvos valstybingumą.²⁹

Kita vertus, Jono Tatarincevo atstovaujama organizacija, ypač parlamentiniu valstybės raidos laikotarpiu, troško būti išgirsta valdžios institucijų rusams aktualiais socialinės ir ekonominės politikos klausimais. Svarbiausios sritys, kurioms ypač reikėjo paramos, buvo švietimas ir žemės ūkis. Vienas iš iškilniausių *Lietuvos piliečių rusų demokratinės sąjungos* narių, švietimo veikėjas Aleksandras Timinskis (1884–1959) žemus raštingumo rodiklius suvokė kaip svarbiausią kliūtį rusų pilietinės ir socialinės integracijos sėkmei. Jo įsitikinimu, į demokratijos vertybes besiorientuojanti valstybė turėjo užtikrinti lygias galimybes švietimo srityje visoms etninėms grupėms. Tad mokyklų rusų moko-mąja kalba tinklo plėtra, ši tinklą kuruojančio referento Švietimo ministerijoje

²⁷ 1925 m. iš viso pasirodė 6 šio žurnalo numeriai. Tuomet sąjungos valdybos pirmininku buvo sentikių atstovas Jevtichijus Jerinas, jo pavaduotoju – prisiekusysis advokatas Vsevolodas Bojevas, sekretoriumi – prisiekusiojo advokato padėjėjas Jonas Tatarincevas, išdininku – pulkininkas Viktoras Engleris, nariais – teisėjas, Kauno miesto tarybos narys Anatolijus Sokolovas, Sentikių centro tarybos pirmininkas Vasilijus Prozorovas ir kt.

²⁸ «Наша программа», *Наша жизнь* 1–2 (1925).

²⁹ «16 февраля в русской гимназии», *Наше эхо*, 19 февраля, 1930.

skyrimas, etninių mažumų kultūrinę autonomiją įtvirtinančių teisės aktų priėmimas buvo *Lietuvos piliečių rusų demokratinės sąjungos* narių puoselėjamų lūkesčių dalis.³⁰ Kiti lūkesčiai buvo susiję su teisiu į žemės nuosavybę apsauga, nes, vykstant žemės reformai, ne tik stambūs rusų žemvaldžiai, bet ir dalis valstiečių prarado žemės sklypus, įgytus iki Pirmojo pasaulinio karo. Žemės reformos įstatymo nuostatų analizei daug dėmesio skyręs kitas aktyvus organizacijos narys, advokatas Vsevolodas Bojevas (1885–1954), manė, kad ši reforma neturėjo pasitarnauti Lietuvos piliečių diskriminacijai etniniu pagrindu.³¹

Svarstant panašius klausimus, retai sulaukta paramos iš tautinės valstybės kūrimu užsiėmusių lietuvių politikų. Išimtis buvo 1926 m. Seimo rinkimus laimėjusių kairiųjų partijų vyriausybė, parėmusi rusų pradinį mokyklų tinklą Lietuvoje plėtrą. Pakitęs po 1926 m. perversmo vyriausybės požiūris į etninių mažumų švietimo gimtąją kalbą ir kitus šioms mažumos aktualius socialinės politikos klausimus kėlė *Lietuvos piliečių rusų demokratinės sąjungos* narių nusišalimą. Spaudoje rusų kalba svarstyta apie tai, kad rusai, nors ir yra lojalūs valstybės piliečiai, neišklausomi valdžios institucijų ir patiria socialinę atskirtį. 1931 m. cituotas Jono Tatarincevo nusiskundimas, kad vykstant žemės reformai *Lietuvos piliečių rusų demokratinėi sąjungai* „teko skirti daug dėmesio įrodinėjimams valdžios institucijose, jog dauguma Lietuvoje gyvenančių rusų yra ne šiaip sau atėjūnai, o yra susieti su Lietuva ilgų bendro gyvenimo šimtmečių ir todėl nemažiau negu lietuviai suinteresuoti Lietuvos valstybės suklestėjimu“.³²

Manytina, kad efektyvių svertų įtakoti vyriausybės sprendimus rusų bendruomenei aktualiais socialiniais klausimais stoka lėmė XX a. 4 deš. pradžioje *Lietuvos piliečių rusų demokratinės sąjungos* veiklos sunykimą ir rusų inteligentijos susitelkimą į rusų etninės tapatybės išsaugojimo ir kultūrinių tradicijų skiepijimo jaunajai kartai siekį.

Religinių ir kultūrinių tradicijų sargyboje

Vienas iš ryškiausių Jono Tatarincevo darbo rusų bendruomenės labui pavyzdžių – aktyvus dalyvavimas Stačiatikių bažnyčios veikloje, įskaitant atstovavimą jos interesams valstybiniu lygmeniu. 1926–1940 m. Jonas Tatarincevas buvo Lietuvos stačiatikių vyskupijos tarybos narys, ėjęs iš pradžių sekretoriaus, o vėliau juridinio konsultanto pareigas.³³ Jis

³⁰ «Русская жизнь. Докладная записка министерству просвещения», *Эхо*, 5 сентября, 1926.

³¹ «О русском землевладении», *Эхо*, 2 октября, 1926.

³² «Съезд представителей русских организаций», *Эхо*, 25 июня, 1931.

³³ Taryba veikė Kaune 1923–1939 m. Jos ilgamečiu pirmininku buvo protojerėjus Juonas Korčinskis, nariais – Kauno stačiatikių katedros šventikas Eustafijus Kaliskis, šios

asmeniškai daug prisidėjo prie įvairių sveikinimų valdžios institucijoms rengimo. 1928 m. vasario 16 d. tarybos vardu Jonas Tatarincevas sveikino Prezidentą A. Smetoną su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 10-osiomis metinėmis³⁴, o 1931 m. atstovavo vyskupijai teismo byloje dėl Telsių cerkvės nuosavybės.³⁵ Jis dalyvavo šios vyskupijos visuotiniuose dvasininkų ir pasauliečių susirinkimuose, sprendavisiuose valdymo, mokesčių, religinio švietimo ir kitus klausimus. Jis buvo žurnalo „Голос литовской православной епархии“ (liet. *Lietuvos stačiatikių vyskupijos balsas*) redaktoriaus padėjėju. 1930–1932 m. Jonas Tatarincevas dėstė visuomenės (teisės) mokslą stačiatikių dvasininkų rengimo kursuose³⁶, o 1938 m. tapo 950-ųjų Rusios krikšto metinių minėjimo Lietuvoje organizacinio komiteto nariu.³⁷

Svarbi Jono Tatarincevo veiklos dalis buvo dalyvavimas rusų visuomeninėse organizacijose, derinusiose socialinės paramos, labdaros ir kultūrinius tikslus. Pavyzdžiui, 1926 m. jis parengė ir įregistravo Šv. Nikolajaus stačiatikių brolijos įstatus, daugelį metų šios brolijos valdyboje ėjo sekretoriaus pareigas. Brolija vykdė religinę šviečiamąją veiklą (platino brošiūras, rengė paskaitas, bažnytinės muzikos koncertus, vaikų šventes) ir atliko socialinę misiją (organizavo labdarą, gatvės rinkliavas, loterijas), skirdama sukauptas lėšas sunkiausiai besiverčiantiems stačiatikių bendruomenės nariams remti. Šiai brolijai iki 1940 m. pirmininkavo protojerėjus Eustafijus Kaliskis (1865–1954), 1896 m. krikštijęs Joną Tatarincevą Jonavos cerkvėje. 1928 m. Jonas Tatarincevas kartu su tėvu Jefimu ir kitais bendraminčiais įsteigė Šv. Serafimo Saroviečio stačiatikių labdaros laidotuvių broliją³⁸, turėjusią tikslą teikti pašalpas savo mirusių narių šeimoms, remti nepasiturinčius parapijiečius, invalidus, našles ir našlaičius. Šios brolijos veikla rėmėsi savišalpos principu.³⁹ Iki 1934 m. ji iš sukauptų lėšų nemokamai laidojo savo narius ir jų šeimų atstovus, tačiau ilgainiui tai tapo sunkiai pakeliama finansine našta. Tad paramos nariams principas buvo pakeistas, suteikiant mirusiojo šeimai fiksuoto dydžio pašalpą, sudariusią 80 proc.

katedros seniūnas ir Kauno apygardos teismo teisėjas Anatolijus Sokolovas, Šv. Andrejaus cerkvės seniūnas ir Kauno miesto tarybos rusų frakcijos narys Aleksandras Gomolickis, prisiekusysis advokatas Vsevolodas Bojevas, Lietuvos kariuomenės stačiatikių kapelionas ir Užsalių cerkvės šventikas Steponas Semionovas.

³⁴ «Делегация русских представителей у Президента Республики», *Эхо*. 19 февраля, 1928.

³⁵ «Православные борются за свой храм», *Наше эхо*, 20 февраля, 1931.

³⁶ 1930.05.24 Ganytojų kursų raštas Nr. 13 VRM Tikybų departamento direktoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1832, l. 119.

³⁷ «Владимирские торжества в Каунасе», *Эхо*, 23 июня, 1938.

³⁸ Brolijos nariais buvo Kauno stačiatikių katedros šventikas Vasilijus Nedveckis, atsargos pulkininkai Michailas Popovas ir Aleksandras Uspenskis, Kauno apygardos teismo teisėjas Anatolijus Sokolovas, Marijos stačiatikių moterų labdaros draugijos pirmininkė Ina Kladyševa ir kt.

³⁹ 1934 m. Šv. Serafimo Saroviečio stačiatikių labdaros laidotuvių brolijos įstatai, *LCVA*, f. 402, ap. 5, b. 68, l. 2.

visų narių įnašų sumos⁴⁰. Kitaip tariant, pašalpos dydis tapo susietas su brolijos narių skaičiumi, jo didėjimo ar mažėjimo tendencija. Išimtys taikytos tik neturtingiausiems stačiatikių bendruomenės atstovams, kurių laidotuvių išlaidoms padengti brolija organizavo rinkliavas ir įkūrė specialų fondą.⁴¹ Broliją globojo Lietuvos stačiatikių arkivyskupas metropolitas Eleuterijus. 1932 m. jai iš viso priklausė 29 nariai, 1936 m. – 160, 1938 m. – 395, 1939 m. – 433.⁴²

Kauno rusų visuomeninių organizacijų ir religinių bendruomenių veikloje dalyvavo ištisos inteligentų šeimos. Antai Jefimas Tatarincevas buvo ne tik minėtosios laidotuvių brolijos, bet ir Kauno stačiatikių parapijos revizinės komisijos narys.⁴³ Valentina Tatarincevienė 1933–1940 m. užėmė sekretorės pareigas stačiatikių Šv. Olgos seserijos valdyboje. Ši moterų organizacija, pirminkaujama Lietuvos kariuomenės teismo generolo Andrejaus Zarino žmonos Nadeždos, rūpinosi cerkvės vidaus ir aplinkos priežiūra, siuvo ir taisė dvasininkų apeiginius drabužius, palaikė tvarką pamaldų ar religinių švenčių metu.⁴⁴ Pridurtina, kad iš asmeninių lėšų Jonas Tatarincevas rėmė vaikus. Pavyzdžiui, 1927 m. Velykinių švenčių laikotarpiu ir Naujųjų metų išvakarėse jis aukojo pinigų Kauno rusų gimnazijos nepasiturintiems mokiniams⁴⁵, o 1929 m. skyrė 50 litų Žaliakalnyje veikusios rusų pradinės mokyklos mokiniams.⁴⁶ Jo tėvas Jefimas 1928 m. gavo arkivyskupo metropolito Eleuterijaus raštišką padėką už paaukotas lėšas ir atliktus Šv. Andrejaus cerkvės remonto darbus.⁴⁷

1934–1939 m. Jonas Tatarincevas tapo *Lietuvos rusų piliečių tautinio susivienijimo*, įsteigto vietoje *Lietuvos piliečių rusų demokratinės sąjungos* valdybos, pirmininku. Panašu, kad dėl šios priežasties 1938 m. vasario 16 d. jis buvo pakviestas su žmona į Lietuvos nepriklausomybės 20-ojo jubiliejaus minėjimą Prezidentūroje⁴⁸, o 1938 m. balandžio 26 d. rusų bendruomenės vardu sveikino Kaune viešėjusį garsų rusų rašytoją, Nobelio literatūros premijos laureatą Ivaną Buniną.⁴⁹ Mėgstama rusų inteligentų bendravimo forma tapo arbatos (*Five o'clock*) vakarai miesto restoranuose, išsiskirdavę dėmesiu klasikinei rusų kultūrai ir naujausioms kultūros madoms, puošniais dalyvių apdarais ir

⁴⁰ «Общее собрание Св. Серафимовского Православное похоронно-благотворительного православного братства», *Эхо*, 5 марта, 1934.

⁴¹ «О десятилетней деятельности Кауноградского Св. Серафимовского похоронно-благотворительного православного братства», *Голос Литовской Православной епархии* 11–12 (1937).

⁴² 1939 m. Lietuvos draugijų statistinės žinios, *LCVA*, f. 402, ap. 5, b. 68, l. 16.

⁴³ «На общем собрании прихожан Ковенского православного прихода», *Эхо*, 21 февраля, 1928.

⁴⁴ *Русский календарь на 1938 г.* (Ковно, 1939), V.

⁴⁵ «Взамен пасхальных визитов», *Эхо*, 12 апреля 1927 г., «Пожертвования», *Эхо*, 31 декабря, 1927.

⁴⁶ «Ковенская 38 начальная русская школа», *Эхо*, 26 июня, 1929.

⁴⁷ «Местные известия», *Голос Литовской Православной епархии*, 3–4 (1928).

⁴⁸ «16-е февраля у православных», *Эхо*, 18 февраля, 1938.

⁴⁹ «Чествование Ив. Бунина в Русском Доме», *Эхо*, 27 апреля, 1938.

refinuotomis vaišėmis. Antai spaudoje, aprašiusioje Jono Tatarincevo vadovaujamo *Lietuvos rusų piliečių tautinio susivienijimo* surengtą 1938 m. sausio 19 d. arbatos vakarėlį, konstatuota, kad šį renginį „pagerbė rinktinė publika, o rusų damų rūpesčiu buvo patiekti skanūs tortai, pyragėliai ir spurgos, vilioję prie daliai serviruotų stalų. Prie stalo vyko maloni linksma diskusija. O kaip buvo smagu šokti pagal nuostabią orkestro muziką, kuri grojo ir lengvus Štrauso valsus, ir šiuolaikiškus fokstrotą, tango bei kitus“.⁵⁰ Renginyje skambėjo čigoniški romansai, rusų literatūros klasikų eilės ir skaitiniai. Įėjimas į jį buvo mokamas, o dalis likusių po renginio vaišių perduota Kaune veikusios stačiatikių vaikų prieglaudai. Vaišes suorganizavo žinomų Kauno visuomenės veikėjų žmonos stačiatikės: generolo Mykolo Velykio žmona Ona, karo aviacijos lakūno Andriaus Senatorskio žmona Elena ir kt.⁵¹

Kauno rusų gimnazija, pradinės mokyklos rusų dėstomąja kalba ir stačiatikių cerkvės buvo rusų kultūros raiškos centrai, kuriuose vyko literatūriniai skaitiniai, spektaklių vaidinimai, chorų ir muzikos ansamblių pasirodymai. Jonas Tatarincevas neabejotinai lankėsi šiuose renginiuose. 1940 m. Lietuvą užklupusi sovietinė okupacija sutrikdė per du dešimtmečius nusistovėjusį Kauno rusų bendruomenės gyvenimo ritmą ir turėjo įtakos šio savito etnokultūrinio atžvilgiu miesto visuomenės segmento sunykimui.

NKVD gniaužtuose

1940 m. vasarą sovietinių valdžios institucijų nutarimais buvo uždarytos rusų visuomeninės organizacijos, uždrausta rusų socialinio ir kultūrinio gyvenimo aktualijas nušviečianti spauda. Dėl politinės santvarkos kaitos Kauno rusų bendruomenė neteko žymios dalies aktyvių narių. Vieni iš jų, nerimavę dėl savo saugumo, 1940 m. birželį–liepą pasitraukė iš Lietuvos (antroji, gausesnė rusų kilmės pabėgėlių grupė išvyko į Vakarų 1944 m. vasarą).⁵² Pasilikusiai tapo sovietinių represinių institucijų taikiniais dėl socialinio statuso, dalyvavimo nepriklausomos Lietuvos visuomeniniame gyvenime ir rusų organizacijų veikloje. Nors šios organizacijos neturėjo žmogiškųjų ir finansinių išteklių vykdyti priešišką veiklą SSRS atžvilgiu, buvo NKVD vertinamos kaip Vakaruose veikusios antikomunistinės pakraipos rusų emigrantų organizacijų padaliniai.⁵³ Tokio požiūrio įkaitu tapo ir Jonas Tatarincevas, suimtas savo namuose 1940 m. rugpjūčio 10 d. ir uždarytas į Kauno

⁵⁰ «Красивое культурное начинание», *Эхо*, 26 января, 1938.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Andrius Marcinkevičius, „Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos: socialinio ir kultūrinio portreto metmenys“, *Oikos* 1 (2016), 15–28.

⁵³ Regina Laukaitytė, „Imperijos epilogas Lietuvoje: rusų emigrantai 1918–1940 m.“, *Istorija*, 78 (2010), 25–33.

sunkiųjų darbų kalėjimą. Jo bute buvo atlikta krata, kurios metu rasta laiškų, laikraščių, įvairių dokumentų, keletas spausdinimo mašinėlių.⁵⁴

Jono Tatarincevo suėmimas buvo grįstas tuomet galiojusio SSRS Baudžiamojo kodekso 58-ojo straipsnio (kontrevoliucinė veikla) paragrafais (§§ 58-4, 58-10). Vienas iš paragrafų apibrėžė individų atsakomybę už dalyvavimą priešiškoje sovietinei santvarkai visuomeninėse organizacijose, kitas – propagandinės ar agitacinės spaudos ir literatūros, kviečiančios susilpninti ar nuversti sovietinę santvarką, leidybą ir saugojimą. 1940 m. spalio 3 d. NKVD suformuluotame kaltinime Jonui Tatarincevui teigta esą jis būdamas „baltagvardietiškos organizacijos *Lietuvos rusų tautybės piliečių sąjunga* nariu aktyviai vykdė prieš komunistų partiją ir sovietų valdžią nukreiptą kontrevoliucinę veiklą“ ir „už aktyvią veiklą buvo išrinktas šios organizacijos pirmininku“. ⁵⁵ 1941 m. kovą kaltinimas buvo išplėstas esą dėl Jono Tatarincevo redaguoto žurnalo „Mūsų gyvenimas“ tekstų priešiško turinio SSRS ir komunistų partijos atžvilgiu. Kaip pretekstas pasirinktas žurnalisto, porevoliucinio srauto emigranto iš Rusijos Vsevolodo Šebedevio straipsnis, kuriame kritiškai atsiliepta apie bolševikų vyriausybės SSRS vykdytą socialinę ir ekonominę politiką, pasaulinės revoliucijos idėją.⁵⁶ Dėl vienintelės tokio pobūdžio publikacijos minėtame žurnale Jonas Tatarincevas buvo spaudžiamas tardymo metu prisipažinti, ar *Lietuvos rusų tautybės piliečių sąjunga* negaudavo instrukcijų iš užsienio ir pan.⁵⁷ Nors jis pateikė išsamius parodymus apie savo veiklą ir artimiausius bendražygius, bet ilgą laiką nepripažino jam mestų kaltinimų.⁵⁸

Manytina, kad NKVD tardymo metodai galiausiai palaužė Joną Tatarincevą. Štai ištrauka iš 1941 m. gegužės 26 d. tardymo protokolo: „taip, aš turiu pripažinti, kad mūsų rusų tautybės piliečių susivienijimas, kurio tikslas buvo atitraukti mane nuo revoliucinės veiklos, buvo kontrevoliucinis. Mūsų žurnale, kuris buvo leidžiamas 1925 m. ir kuriame aš buvau atsakinguoju redaktoriumi, buvo spausdinami antisovietinio turinio, šmeižiantys komunistų partiją ir Sovietų Sąjungos darbininkus straipsniai“ (protokole prie kiekvieno atsakymo į klausimą pridėtas Jono Tatarincevo parašas).⁵⁹ 1941 m. gegužės 30 d. tardymo metu jis pripažino, kad palaikė ryšius su esą kontrevoliucinės pakraipos Sentikių centro taryba ir Lietuvos stačiatikių vyskupijos taryba bei kad pastaroji

⁵⁴ 1940.09.02 LSSR NKVD tyrimų skyriaus nutarimas, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 1.

⁵⁵ 1940.10.03 NKVD tyrėjo Jerigo nutarimas dėl kaltinimų pateikimo Jonui Tatarincevui, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 36.

⁵⁶ В. III. «Антикоммунистический блок», *Наша жизнь* 1-2 (1925).

⁵⁷ 1941.03.17 Jono Tatarincevo tardymo protokolas, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 18.

⁵⁸ 1940.09.03 Jono Tatarincevo tardymo protokolas, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 16.

⁵⁹ 1941.05.26 Jono Tatarincevo tardymo protokolas, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 21.

taryba naudojosi jo redaguojamu žurnalu „masių klaidinimui, šmeižtui prieš komunistų partiją ir SSRS darbo klasę“.⁶⁰

Jonas Tatarincevas buvo kalinamas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime iki 1941 m. birželio. Nuo 1940 m. rudens jis keletą kartų prašė Lietuvos advokatų tarybos ir sovietinės valdžios institucijų užtarimo, skųsdamasis dėl neapibrėžtos savo padėties ir pašlijusios sveikatos bei nerimaudamas dėl žmonos ir dukterų likimo. Neatmestina, kad būtent skatinamas rūpesčio dėl šeimos, su kuria jam kalinimo metu nebuvo leista susitikti, jis savo prašymuose reiškė lojalumą sovietiniam režimui ir pažadą daugiau nedalyvauti visuomeninėje veikloje. Šiuose prašymuose nestigo šabloninių liaupsių sovietiniam režimui, bet jų pasitelkimą greičiausiai lėmė ne įtikėjimas komunistine ideologija, o viltis sulaukti greitesnio sprendimo teismo byloje.⁶¹ Vis dėlto likimas susiklostė kitaip. 1941 m. birželio 22 d. Vokietijos kariuomenei įsiveržus į SSRS, skubiai atsitraukiančios iš Lietuvos per Baltarusiją NKVD pajėgos kartu išvežė ir politinius kalinius iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo. Kai kuriems iš jų, įskaitant Jono Tatarincevo bendražygi iš rusų visuomeninių organizacijų advokatą Vsevolodą Bojevą, pavyko ištrūkti į laisvę prasidėjus Birželio 23-osios sukilimui. Tuo metu Jonas Tatarincevas su daugeliu kitų nelaimėlių buvo išvežtas iš pradžių į Minską, o iš ten 1941 m. birželio 25 d. išvartytas pėsčiomis su didžiule kalinių vora Mogiliovo link ir kitą dieną uždarytas Červenės kalėjime. Visu atsitraukimo nuo Vokietijos kariuomenės antpuolių laikotarpiu NKVD pajėgos vykdė masines kalinių žudynes. Naktį iš birželio 26 į 27 d. Jonas Tatarincevas atsidūrė tarp vienių iš paskutiniųjų šių žudynių aukų, sušaudytų keletas kilometrų už Červenės miestelio. Jo likimo broliais taip pat tapo dešimtys nepriklausomos Lietuvos karininkų, politikos ir visuomenės veikėjų.⁶²

Jono Tatarincevo likimas – viena iš patirčių, leidžiančių sieti rusų etninę grupę Lietuvoje ne tik su sovietinio režimo politikos įgyvendintojais, bet ir su dešimtimis tūkstančių įvairių tautybių šio režimo aukų, pasmerktų dėl veiklos kuriant ir stiprinant Vasario 16-oios Lietuvos valstybingumo tradiciją.

⁶⁰ 1941.05.30 Jono Tatarincevo tardymo protokolas, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 24–25.

⁶¹ 1941.02.05 Jono Tatarincevo pareiškimas Vidaus reikalų komisariato Saugumo departamento kvotų skyriaus viršininkui, *LYA KGB*, f. K-1, ap. 58, b. 7816-3, l. 51-2.

⁶² Arvydas Anušauskas, *Teroras, 1940–1958 m.* (Vilnius: Versus aureus, 2012), 66–71.

Šeimos narių likimo pėdsakais: rusiškų šaknų išsižadėjimas

Iš šeimos dokumentų archyvo matyti, kad Valentina Tatarincevienė nacių okupacijos metu, baimindamasi greičiausiai dėl savo ir dukterų saugumo, „įsivokietino“. Jos sukaupti metrikų išrašai, kurių autentiškumą patvirtina ir iki šiol LVIA išlikusios cerkvių metrikų knygos, rodo, kad Valentinos šeimoje iš tiesų būta vokiškų šaknų. Jos senelė iš motinos pusės buvo Raseinių evangelikų liuteronų parapijietė Augustina Dorn (1844–1916), ištekėjusi stačiatikių cerkvėje už žandarų korpuso karininko Antono Silantjevo (~1840–1882). Be to, po mirties ji buvo palaidota šeimos kape Raseinių evangelikų liuteronų kapinėse.⁶³ Panašu, kad tokių faktų Valentinai pakako, kad pagrįstų savo šeimos vokišką kilmę. Netgi pokariu, 1950 m. Lietuvoje išduotame jai gyvenamosios vietos pažymėjime ties tautybės grafą yra įrašas „vokietė“.⁶⁴ 1944–1945 m. Vokietijos kariuomenei besitraukiant nuo Raudonosios Armijos į Vakarų, Valentina su dukterimis glaudėsi Čekoslovakijoje, bet galiausiai buvo sugrąžintos į Lietuvą.

Iš pokalbio su Tatarincevų šeimos palikuonimis atsiskleidžia, kad pokariu vyro kaip „liaudies priešo“ biografija ir „įsivokietinimo“ patirtis suteikė Valentinai politinio nepatikimumo žymę. Kurį laiką ji slapstėsi nuo sovietinio saugumo institucijų, padedama sesers Larisos ir jos vyro, buvusio nepriklausomos Lietuvos karininko Prano Voleišio (1893–1975). Šis spalvingos biografijos žmogus tarnavo kartu su Jonu Tatarincevu Rusijos kariuomenėje Pirmojo pasaulinio karo metu, vėliau dalyvavo su admirolo A. Kolčiako daliniais Rusijos pilietiniame kare, o 1941 m. birželio 23 d. prisidėjo prie sukilimo Lietuvoje.⁶⁵ Manoma, kad sovietinis saugumas galiausiai nutarė netaikyti griežtų priemonių prieš vienišą motiną su trimis dukterimis. Iki karo šeiminkavusi namuose ir naudojusi tarnaitės paslaugomis pokariu Valentina Tatarincevienė turėjo imtis nekvalifikuotų darbų, taip pat dirbo „buhalteriu kalkuliatoriumi“ Lietūkio respublikinėje prekybinėje bazėje.⁶⁶ Ji mirė 1975 m. Kaune, sulaukusi 74 metų amžiaus.

Jono ir Valentinos Tatarincevų dukterims tėvo biografija irgi sunkino gyvenimą, ypač siekiant išsilavinimo ir profesinės karjeros aukštumų. Pavyzdžiui,

⁶³ 1941.08.14 Raseinių metrikų apylinkės mirusiųjų metrikų išrašas, Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas.

⁶⁴ Valentinos Tatarincevienės gyvenamosios vietos pažymėjimas, išduotas 1950 m., Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas.

⁶⁵ „Voleišis Pranas, Emeritus, Kauno technologijos universitetas“, žiūrėta 2018 m. spalio 23 d., <http://emeritus.ktu.lt/content/volei%C5%A1-pranas>

⁶⁶ Valentinos Tatarincevienės gyvenamosios vietos pažymėjimas, išduotas 1950 m., Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas.

Ona Tatarincevaitė, siekdama „pataisyti“ savo biografiją, pokariu iš pradžių dirbo vienoje iš partizaninių kovų apimtos Lietuvos periferijos mokyklų, o vėliau, padedant rektoriui Kazimierui Baršauskui, įstojo į Kauno politechnikos institutą, kuriame 1956 m. įgijo fizikės specialybę.⁶⁷ 1964 m. Vilniaus universitete ji apgynė fizikos mokslų daktaro disertaciją. Šeiminiis gyvenimas Oną Tatarincevaitę taip pat susiejo su lietuvių visuomene. Ji buvo ištekęjusi už Lietuvos buriuotojo ir kreiserinių jachtų kapitono, 1989 m. įvykusio trijų jachtų žygio per Atlanto vandenyną dalyvio Osvaldo Kubiliūno (1931–1995). Išvykusi po vedybų gyventi į Klaipėdą ji dirbo Kauno politechnikos instituto Klaipėdos vakarinio fakulteto Fizikos katedros vedėja.

Išvados

Advokato Jono Tatarincevo šeimos istorija atspindi rusų integracijos 1918–1940 m. į Lietuvos visuomenę ir šios etninės grupės atstovų likimo sovietų bei nacių okupacijų sąlygomis patirtis, kurios retai susilaukia dėmesio šiuolaikiniame šalies viešajame diskurse ir vyraujančiame Lietuvos istoriniame pasakojime. Viena iš šių patirčių byloja apie Kauno rusų bendruomenės indėlį kuriant Vasario 16-osios Lietuvos valstybingumo tradiciją, prisidedant prie šio proceso pilietiniu dalyvavimu, profesine veikla, kultūrinio ir religinio gyvenimo įvairovės plėtojimu laikinojoje šalies sostinėje. Jonas Tatarincevas kartu su savo bendraminčiais atstovavo iš kaimo kilusiai rusų senbuvių inteligentijai, kuri remdamasi demokratijos principais siekė ginti rusų bendruomenės kolektyvinius interesus (socialinius, ekonominius, kultūrinius) valstybės lygmeniu bei pasisakė už integracijos, sujungiančios lojalumo Vasario 16-osios Lietuvos valstybingumui ir etnokultūrinės tapatybės išsaugojimo dimensijas, viziją.

Kita vertus, Jono Tatarincevo šeimos istorija – atvejis, padedantis suvokti rusų etninės grupės šiuolaikinėje Lietuvoje fragmentiško ryšio su Vasario 16-osios valstybingumo tradicija priežastis. Dėl sovietinės okupacijos pasekmių (politinių areštų, represijų, tremčių, emigracijos į Vakarus) Kauno rusų bendruomenė prarado daugelį prie šios tradicijos kūrimo prisidėjusių narių ir nustojo egzistuoti kaip organizuotas miesto visuomenės segmentas. Jono Tatarincevo šeimos istorija artima daugelio lietuvių inteligentų šeimų, o ne sovietų režimui tarnavusių atvykėlių iš kitų SSRS regionų patirtims. Ši istorija – užuomina ir apie tai, kad dalis Kauno rusų bendruomenės narių dėl gerų santykių ir giminystės ryšių su lietuviais nepriklausomybės laikotarpiu, pokariu ėmė tapatintis su lietuvių visuomene, atsisakydami ankstesnės savo etninės tapatybės.

⁶⁷ Albinas Tamašauskas, „Ir sovietmečiu sugebėjęs apeiti partinius nurodymus. Profesoriaus Kazimiero Baršausko 100-osioms gimimo metinėms“, *XXI amžius*, paskelbta 2004 m. gegužės 12 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/05/12/atmi_01.html

Siekiant identifikuoti daugiau tokių žmonių adaptacijos pokariu patirčių, būtina atlikti išsamesnius rusų inteligentų šeimų istorijų tyrimus.

Literatūra

- Anušauskas, Arvydas. *Teroras, 1940–1958 m.* Vilnius: Versus aureus, 2012.
- Frėjutė-Rakauskienė, Monika. „Rusų etninės grupės reprezentacija Lietuvos spaudoje. Negyjančios Antrojo pasaulinio karo žaizdos“. In *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*. Red. Grigorijus Potašenko. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 351–387.
- Frėjutė-Rakauskienė, Monika, Klumbytė, Neringa, Marcinkevičius, Andrius ir Šliaivaitė Kristina. *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras/Baltoprint, 2018.
- Kasatkina, Natalija. *Rusų inteligentijos integracija į tarpukario metų Lietuvos kultūrą* (disertacijos rankraštis). Vilnius, 1994.
- Kasatkina, Natalija ir Andrius Marcinkevičius. *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m. Istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius: Eugrimas 2009.
- Lasinskas, Povilas. „Kauno mokytojų draugijos gimnazija ir Aleksandras Timinskis (1920–1940)“. *Lituanistica* 2 (2006), 89–95.
- Potašenko, Grigorijus, red. *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*. Vilnius, 2013 ir kt.
- Laukaitytė, Regina. „Imperijos epilogas Lietuvoje: rusų emigrantai 1918–1940 m.“ *Istorija* 78, (2010), 25–33.
- Laukaitytė, Regina. *Staciatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
- Marcinkevičius, Andrius. „Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos: socialinio ir kultūrinio portreto metmenys“. *Oikos* 1, 15–28.
- Tamašauskas, Albinas. „Ir sovietmečiu sugebėjęs apeiti partinius nurodymus. Profesoriaus Kazimiero Baršausko 100-osioms gimimo metinėms“, *XXI amžius*, paskelbta 2004 m. gegužės 12 d., http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/05/12/atmi_01.html
- Агафонова, Владислава. «Русская культура в Литве в 1920–1940 гг.». *Вильнюс, Ноябрь-декабрь*, (1994), 151–158.
- Ковтун, Асия (ред.). *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы = Rusai Lietuvoje 1918–1940 m.: problemos apibūdinimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001.
- Потащенко, Григорий. «Русские староверы Польши и Литвы в 1920–1930 гг. (по материалам старообрядческой печати)». *Балтийский архив. Русская культура в Прибалтике*, 7, (2003), 60–84.
- Ясинская, Татьяна, сост. *Русские Прибалтики: механизм культурной интеграции (до 1940 г.)*. Вильнюс: Русский культурный центр, 1997.

Andrius MARCINKEVIČIUS

LITHUANIA'S STATEHOOD OF
FEBRUARY 16TH AND RUSSIAN
COMMUNITY IN KAUNAS:
THE FAMILY STORY OF JONAS
TATARINCEVAS

Summary

The present article discusses the relationship between tradition of Lithuania's statehood of February 16th and identity formation of Lithuanian Russians in 20th century. The past of Russian ethnic group in Lithuania is most often interpreted by contemporary public discourse (politicians, online and printed media) considering two different perspectives. The first one is based on dominant in Lithuania narrative of the soviet occupation and the other one deal with official position of Russia to the history of World War II and politics of commemoration of its victims. Differences that characterize these two narratives lead often to presentation of various negative aspects from the past of Lithuanian-Russians relations in public discourse. 100th anniversary of restoration of Lithuania's statehood serves as opportunity for analysis of alternative (positive) experiences based on common history. That's why the present article focuses on family story of lawyer Jonas Tatarincevas who lived in Kaunas 1918–1941 and made his contribution to development of Lithuania's statehood. It is revealed in the article what was influence of most important political processes of the first half of 20th century to formation of civic, ethnic and cultural identity of Jonas Tatarincevas and his family members. The family story of Jonas Tatarincevas symbolizes integration of Russians to Lithuanian society combining loyalty to tradition of Lithuanian statehood of February 16th and preservation of non-dominant ethnic and cultural identity. It is concluded that during the first Soviet occupation (1940–1941) many well-integrated families of Russian intelligentsia in Kaunas shared a similar loss to thousands families of Lithuanians (arrests, repressions, deportations). This kind of historical experiences are still not reflected in contemporary Lithuania's public discourse and dominant historical narrative.

Keywords: February 16th, 1918, Russians, Russian community in Kaunas, civic and social integration, cultural and religious identity.

Priedai

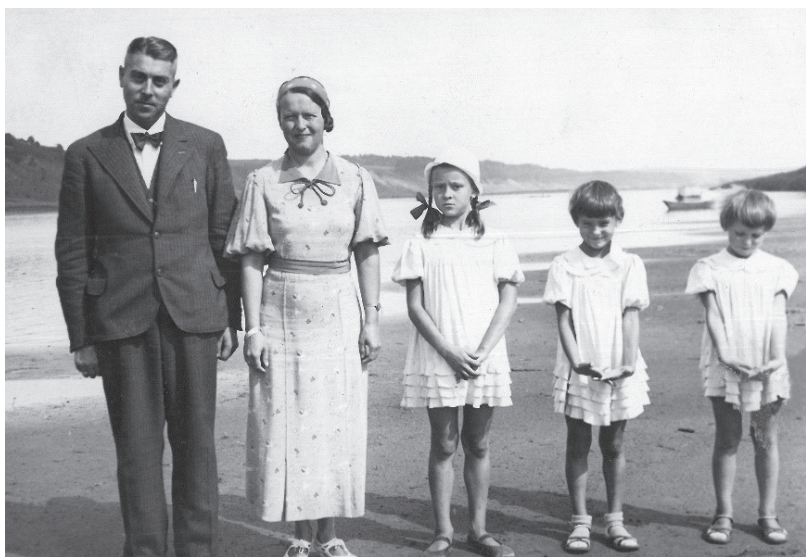
*1 pav. Jonas Tatarincevas (XX a. 3 deš.).
Manto Antano Davidavičiaus asmeninis
archyvas*

2 pav. Jonas Tatarincevas (penktas iš dešinės) su Lietuvos kariuomenės karininkais prie paminklo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui Lietuvos karo akademijos teritorijoje, Panemunėje (XX a. 4 deš.). Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas

3 pav. Lietuvos stačiatikių vyskupijos taryba: Anatolijus Sokolovas (juriskonsultas), protojerėjus Eustafijus Kaliskis, protojerėjus Joanas Korčinskis (pirmininkas), Jonas Tatarincevas (sekretorius), šventikas Steponas Semionovas (XX a. 4 deš.). *Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas*

4 pav. Advokatas Jonas Tatarincevas su žmona Valentina, dukterimis Aleksandra, Ana (Ona) ir Nina (XX a. 4 deš.). *Manto Antano Davidavičiaus asmeninis archyvas*